Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

# INGLIZ VA O‘ZBEKISTON TILLARIDA MAJMURIY BELGILARNI IFORLAYDIGAN LEKSIK VOSITALAR: LEKSIKOSEMANTIK VA LINGVISTIK TAHLIL

**Gulnoza Rasulova**
Global education o’quv markazi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23350362

**Annotatsiya**

Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida obrazlilikni yuzaga keltiruvchi leksik vositalarning semantik, stilistik, kognitiv va lingvokulturologik xususiyatlari qiyosiy aspektda tadqiq etiladi. Obrazlilikning til tizimidagi o‘rni, nominativ ma’no va ko‘chma ma’no munosabati, leksik birliklarning badiiy-estetik hamda emotsional-ekspressiv imkoniyatlari tahlil qilinadi. Metafora, metonimiya, epitet, o‘xshatish, personifikatsiya, rang bildiruvchi birliklar, somatik komponentli birikmalar hamda frazeologik birliklarning obraz hosil qilishdagi lingvistik mexanizmlari ingliz va o‘zbek tillaridan olingan misollar orqali yoritiladi.

**Kalit so‘zlar:** obrazlilik, leksik vosita, semantika, metafora, metonimiya, epitet, o‘xshatish, personifikatsiya, frazeologizm, konseptual metafora, lingvokulturologiya, milliy-madaniy semantika, ingliz tili, o‘zbek tili.

# LEXICAL MEANS OF EXPRESSING IMAGERY IN ENGLISH AND UZBEK: A LEXICO-SEMANTIC AND LINGUOCULTURAL ANALYSIS

**Abstract**

This article provides a comparative study of the semantic, stylistic, cognitive and linguocultural features of lexical means expressing imagery in English and Uzbek. Special attention is paid to the relationship between literal and figurative meaning, the semantic transformation of lexical units, and their aesthetic and emotional-expressive functions. Metaphor, metonymy, epithet, simile, personification, colour terms, somatic expressions and phraseological units are analysed as major linguistic mechanisms of imagery. The study argues that imagery should not be regarded merely as a decorative stylistic phenomenon; it also functions as a cognitive mechanism through which speakers conceptualize reality, interpret abstract concepts and encode cultural experience.

**Keywords:** imagery, lexical means, semantics, metaphor, metonymy, epithet, simile, personification, phraseology, conceptual metaphor, linguoculturology, cultural semantics, English, Uzbek.

## Kirish

Til jamiyatning kommunikativ ehtiyojlarini ta’minlovchi belgilar tizimi bo‘lish bilan bir qatorda, inson tafakkurining shakllanishi, voqelikning idrok etilishi va madaniy tajribaning avloddan avlodga uzatilishida muhim vosita hisoblanadi. Til birliklari yordamida inson borliqdagi predmet va hodisalarni shunchaki nomlamaydi, balki ularga munosabat bildiradi, baho beradi, qiyoslaydi va ularni o‘ziga xos

obrazlar orqali konseptuallashtiradi. Shu ma’noda obrazlilik tilning semantik va ekspressiv imkoniyatlarini namoyon qiluvchi muhim lingvistik hodisalardan biridir.

An’anaviy stilistikada obrazlilik, asosan, badiiy tasvir vositalari — metafora, o‘xshatish, epitet, metonimiya, jonlantirish va boshqa trop hamda figuralar bilan bog‘langan holda o‘rganilgan. Zamonaviy kognitiv tilshunoslik esa ushbu hodisaning chegarasini yanada kengaytirib, obrazlilikni insonning fikrlash modeli bilan bog‘liq jarayon sifatida talqin qiladi. Bu yondashuvga ko‘ra, metafora faqat she’riy yoki badiiy nutqqa tegishli hodisa emas; inson kundalik hayotida ham murakkab va mavhum tushunchalarni boshqa, aniqroq tajriba sohalari orqali anglaydi. Masalan, vaqtni pul, hayotni yo‘l, muhabbatni olov, bilimni yorug‘lik bilan bog‘lash ko‘plab tillarda uchraydigan konseptual modellar hisoblanadi.

Obrazlilikning qiyosiy o‘rganilishi, ayniqsa, genetik va tipologik jihatdan turli tillar materialida katta ilmiy ahamiyatga ega. Ingliz tili hind-yevropa tillari oilasining german guruhiga, o‘zbek tili esa turkiy tillar oilasiga mansub. Mazkur tillarning grammatik qurilishi, leksik tarkibi va tarixiy rivojlanishi turlicha bo‘lishiga qaramasdan, obraz yaratishda ma’lum universal kognitiv mexanizmlar kuzatiladi. Shu bilan birga, har bir xalqning tarixiy tajribasi, turmush tarzi, tabiiy muhiti, qadriyatlari va estetik qarashlari tilning obrazli qatlamida o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi.

Masalan, ingliz tilidagi a heart of stone va o‘zbek tilidagi tosh yurak birikmalari semantik jihatdan juda yaqin bo‘lib, hissizlik va rahmsizlikni bildiradi. Bunda “tosh”ning qattiqlik xususiyati insonning ruhiy holatiga ko‘chirilgan. Aksincha, o‘zbek tilidagi oy yuzli, qaldirg‘och qosh, ko‘ngli tog‘dek ko‘tarildi singari birliklarning semantik va estetik motivatsiyasi ko‘proq Sharqona poetik an’ana hamda milliy dunyoqarash bilan bog‘liq.

Shu sababli ingliz va o‘zbek tillarida obrazlilikni ifodalovchi leksik vositalarni qiyosiy o‘rganish leksikologiya va stilistika bilan cheklanib qolmay, kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya, semasiologiya va tarjimashunoslik uchun ham muhim ilmiy natijalar berishi mumkin.

**Tadqiqotning maqsadi va vazifalari**

Tadqiqotning asosiy maqsadi ingliz va o‘zbek tillarida obrazlilikni ifodalovchi leksik vositalarning semantik va lingvokulturologik xususiyatlarini aniqlash, ularning universal hamda milliy xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Mazkur maqsaddan kelib chiqib, obrazlilik tushunchasining lingvistik va kognitiv mohiyatini aniqlash; obrazlilik bilan denotativ, konnotativ va ko‘chma ma’no o‘rtasidagi munosabatni yoritish; ingliz va o‘zbek tillarida obrazlilikni yuzaga keltiruvchi asosiy leksik vositalarni tasniflash; metafora, metonimiya, epitet, o‘xshatish va personifikatsiyaning semantik mexanizmlarini qiyoslash; frazeologik va somatik birliklarda obrazlilikning namoyon bo‘lishini tahlil qilish; rang bildiruvchi birliklarning milliy-madaniy semantikasini ko‘rsatish; universal va milliy obraz modellarini aniqlash hamda obrazli leksik birliklarni tarjima qilishda ekvivalentlik masalasini yoritish vazifalari belgilandi.

**Tadqiqot metodologiyasi**

Maqolada qiyosiy-tipologik, tavsifiy, komponent tahlil, kontekstual tahlil, semantik interpretatsiya hamda lingvokulturologik tahlil metodlaridan foydalanildi. Qiyosiy-tipologik metod ingliz va o‘zbek tillaridagi bir xil yoki o‘xshash obrazli modellarning umumiy va farqli tomonlarini aniqlash imkonini beradi. Komponent tahlil yordamida leksik birliklarning asosiy va qo‘shimcha semalari ajratiladi.

Kontekstual tahlil orqali esa birlikning muayyan nutqiy sharoitda qanday obrazli ma’no kasb etishi aniqlanadi.

Lingvokulturologik tahlil obrazli birlik tarkibidagi milliy-madaniy mazmunni aniqlashga xizmat qiladi. Chunki til birliklarining ko‘chma ma’nolari ko‘pincha xalqning tarixiy tajribasi va kollektiv tasavvurlari bilan chambarchas bog‘langan.

**Obrazlilik tushunchasining leksik-semantik tabiati**

Obrazlilikning lingvistik mohiyatini tushunishda “ma’no” tushunchasi muhim o‘rin egallaydi. So‘zning semantik tarkibida odatda denotativ va konnotativ qatlamlar ajratiladi. Denotativ ma’no so‘zning bevosita predmet yoki hodisaga munosabatini anglatsa, konnotativ ma’no unga qo‘shilgan emotsional, ekspressiv, baholovchi va uslubiy mazmunni ifodalaydi.

Masalan, lion so‘zining ingliz tilidagi birlamchi ma’nosi — hayvonot olamiga mansub “sher”. Ammo He is a lion in battle kabi kontekstda mazkur birlik “jasur, qo‘rqmas inson” ma’nosini anglatadi. O‘zbek tilida ham U sher yigit birikmasida “sher” biologik nom sifatida emas, balki jasurlik va mardlikning obrazli ifodasi sifatida qo‘llanadi.

Demak, obrazli ma’no bevosita nominativ ma’noning yo‘qolishi emas, balki uning ma’lum belgisini boshqa predmet yoki hodisaga ko‘chirish natijasida yuzaga keladi. Bu jarayonda so‘zning semantik strukturasidagi biror belgi aktuallashadi. Masalan: tosh → qattiqlik → hissizlik → tosh yurak; gold → qimmatli, sof → yaxshi inson → a heart of gold; light → yorug‘lik → aniqlik, bilim, umid → light of knowledge / ilm nuri. Mazkur semantik zanjir obrazli birlikning qanday shakllanishini ko‘rsatadi.

Shu jihatdan obrazlilikni semantik derivatsiya natijasi sifatida ham ko‘rish mumkin. Birlamchi ma’noning ma’lum komponenti saqlanib, yangi kontekstda ikkilamchi ma’no hosil qiladi.

**Metafora obrazli konseptuallashtirish vositasi sifatida**

Metafora obrazlilikni yuzaga keltiruvchi eng faol semantik vositalardan biridir. An’anaviy tilshunoslikda metafora ikki predmet yoki hodisa o‘rtasidagi o‘xshashlik asosida nom ko‘chishi sifatida izohlanadi. Kognitiv tilshunoslikda esa metaforaning vazifasi bundan kengroq bo‘lib, bir konseptual sohani ikkinchi konseptual soha orqali anglash usuli sifatida qaraladi.

Ingliz tilida Life is a journey, Time is money, Knowledge is light, Love is fire, She has a heart of gold kabi ifodalar kuzatiladi. O‘zbek tilida esa hayot yo‘li, vaqtni sarflamoq, ilm nuri, muhabbat olovi, oltin qalbli inson singari birliklar shu kabi konseptual ko‘chishlarga asoslanadi.

**HAYOT — YO‘L modeli**

Ingliz tilida life journey, crossroads in life, move forward, a long way to go kabi birliklar inson hayotini makondagi harakat sifatida konseptuallashtiradi. O‘zbek tilida esa hayot yo‘li, to‘g‘ri yo‘ldan bormoq, yo‘lini topmoq, hayot chorrahasi, oldinga intilmoq kabi birliklar ayni modelga asoslanadi.

Bu modelda inson — yo‘lovchi; hayot — yo‘l; maqsad — manzil; qiyinchiliklar esa yo‘ldagi to‘siqlar sifatida tasavvur qilinadi. Shunday qilib, turli oilalarga mansub tillarda bir xil kognitiv modelning mavjudligi insonning makon va harakat tajribasiga asoslangan universal tafakkur mexanizmlarini ko‘rsatadi.

**VAQT — QIMMATBAHO RESURS modeli**

Ingliz tilidagi spend time, save time, waste time, invest time birliklarida vaqt moddiy resurs singari konseptuallashtiriladi. O‘zbek tilida vaqt sarflamoq, vaqtni tejamoq, vaqtni behuda ketkazmoq, vaqtini

bag‘ishlamoq kabi birikmalar mavjud. Bunda mavhum vaqt tushunchasi iqtisodiy munosabatlarga xos “sarflash” va “tejash” kategoriyalari orqali anglanadi.

**HIS-TUYG‘U — HARORAT yoki OLOV modeli**

Ingliz tilidagi burning love, warm feelings, cold-hearted va o‘zbek tilidagi muhabbat olovi, iliq munosabat, sovuq qarash, qalbi muz birliklari hissiyotning fizik harorat asosida obrazlashtirilishini ko‘rsatadi. Mazkur misollar obrazlilikning insonning jismoniy tajribasi bilan uzviy bog‘liqligini tasdiqlaydi.

**Metonimiya va obrazli ma’no**

Metaforada ma’no o‘xshashlik asosida ko‘chsa, metonimiyada ikki tushuncha o‘rtasidagi real yoki mantiqiy yaqinlik asosiy rol o‘ynaydi. Ingliz tilidagi The White House announced a new policy gapida White House binoning o‘zini emas, AQSh prezident ma’muriyatini anglatadi. Hollywood loves sequels gapida esa geografik hudud nomi kino sanoatini ifodalaydi.

O‘zbek tilida Butun zal qarsak chaldi gapida zal — binoning emas, zalda o‘tirgan kishilarning nomi sifatida qo‘llanadi. Mahalla bu qarorni qo‘llab-quvvatladi jumlasida esa joy nomi shu hududdagi kishilar jamoasini anglatmoqda. Metonimik ko‘chish natijasida nutq ixchamlashadi va shu bilan birga qo‘shimcha assotsiativ mazmun hosil bo‘ladi.

Metafora va metonimiya o‘rtasida keskin chegara doimo ham mavjud emas. Ayrim obrazli birliklarda ushbu ikki jarayon bir-birini to‘ldirishi mumkin. Bu holat obrazlilikning murakkab kognitiv-semantik tabiatidan dalolat beradi.

**Epitetning emotsional-ekspressiv vazifasi**

Epitet predmet yoki hodisaning belgisini oddiy aniqlashdan tashqari, muallifning emotsional va estetik munosabatini ham ifodalovchi sifatlovchi birlikdir. Ingliz tilidagi bitter truth, golden opportunity, bright future, cold heart, dark thoughts kabi birikmalar va o‘zbek tilidagi achchiq haqiqat, oltin imkoniyat, yorqin kelajak, sovuq qalb, qora o‘ylar kabi ifodalar bunga misol bo‘ladi.

Masalan, bitter va achchiq so‘zlarining asosiy semasi ta’m bilan bog‘liq. Ammo bitter truth — achchiq haqiqat birikmalarida ta’mga oid belgi psixologik noxushlikka ko‘chgan. Shunga o‘xshash warm welcome — iliq kutib olish, cold reception — sovuq kutib olish kabi birliklarda harorat insonlararo munosabatni baholash vositasiga aylangan.

Demak, epitetning obrazliligi ko‘pincha sinestezik ko‘chishga ham asoslanadi. Bir sezgi tizimiga tegishli belgi boshqa sezgi yoki ruhiy holatga tatbiq etiladi: shirin ovoz, iliq so‘z, sovuq nigoh, soft voice, warm words.

**O‘xshatishlar va ularning milliy-madaniy tabiati**

O‘xshatish obrazlilikning qadimiy va faol vositalaridan biridir. Unda ikki obyekt muayyan umumiy belgi asosida qiyoslanadi. Ingliz tilida o‘xshatishning asosiy formal ko‘rsatkichlari like va as ... as konstruksiyalaridir: as white as snow, as brave as a lion, as busy as a bee, as light as a feather, like a fish out of water.

O‘zbek tilida esa -dek, -day, kabi, singari, go‘yo, misoli shakllari keng qo‘llanadi: qorday oppoq, sherdek jasur, aridek mehnatkash, patdek yengil, baliqdek suzmoq. Ayrim qiyoslash obrazlari ikki tilda

ham yaqin. Masalan, sher — jasorat, qor — oqlik, muz — sovuqlik, asal — shirinlik timsoli sifatida qo‘llanishi mumkin.

Biroq milliy-estetik qarashlar ayrim o‘xshatishlarning o‘ziga xosligini belgilaydi. O‘zbek mumtoz va xalqona nutqida oydek yuz, qaldirg‘och qosh, sarvdek qomat, guldek yuz, qoshlari kamondek kabi obrazlar keng shakllangan. Ularning ayrimlari ingliz tiliga so‘zma-so‘z ko‘chirilganda tabiiy obraz sifatida qabul qilinmasligi mumkin. Chunki qiyoslanayotgan obyektga biriktirilgan estetik qiymat har bir madaniyatda bir xil emas. Bu jihat o‘xshatishning nafaqat lingvistik, balki etnomadaniy hodisa ekanini ko‘rsatadi.

**Personifikatsiya: tabiat va mavhum tushunchalarning jonlantirilishi**

Personifikatsiyada jonsiz predmetlar, tabiat hodisalari yoki mavhum tushunchalarga insonga xos xususiyatlar yuklanadi. Ingliz tilida The wind whispered, The sun smiled, Time waits for no one, Fear grabbed him kabi misollar uchraydi. O‘zbek tilida esa Shamol shivirladi, Quyosh kulib boqdi, Tong uyg‘ondi, Qo‘rquv uni changalladi kabi ifodalar mavjud.

Bunday birliklarning semantik mexanizmida inson harakati va his-tuyg‘ulari inson bo‘lmagan obyektlarga ko‘chiriladi. Whisper — shivirlash, smile — jilmayish, grab — changallash singari fe’llarning birlamchi valentligi inson yoki jonli mavjudot bilan bog‘liq bo‘lsa, badiiy kontekst ularning semantik imkoniyatini kengaytiradi.

Personifikatsiya, ayniqsa, she’riy matnda tabiat va inson ruhiyatini bir butun obrazga aylantirish imkonini beradi. Natijada tashqi tabiat hodisasi ichki ruhiy holatni ifodalovchi vosita vazifasini bajarishi mumkin.

**Frazeologik birliklarda obrazlilik**

Frazeologik birliklar xalqning kollektiv tajribasi, tarixiy xotirasi va madaniy dunyoqarashini mujassamlashtiruvchi til birliklari hisoblanadi. Ularning semantik tuzilishi ko‘pincha obrazga asoslangan. Ingliz tilida break the ice — dastlabki noqulaylikni yo‘qotish; spill the beans — sirni oshkor qilish; see eye to eye — fikri bir joydan chiqish; keep an eye on — kuzatib turish; a piece of cake — juda oson ish; under the weather — o‘zini yaxshi his qilmaslik kabi birliklar mavjud.

O‘zbek tilida og‘zidan gullamoq — sirni aytib qo‘ymoq; ko‘z-quloq bo‘lmoq — kuzatib, nazorat qilib turmoq; ko‘z ochib yumguncha — juda tez; boshi osmonga yetmoq — juda xursand bo‘lmoq; yuragi orqasiga tortmoq — qattiq qo‘rqmoq; qo‘li ochiq — saxiy bo‘lmoq kabi frazeologizmlar uchraydi.

Frazeologik birliklarning asosiy xususiyati shundaki, ularning umumiy ma’nosi tarkibiy qismlarning oddiy yig‘indisiga teng emas. Masalan, spill the beans birikmasini alohida komponentlarga ajratib “loviyani to‘kib yuborish” deb izohlash uning frazeologik ma’nosini bermaydi. Xuddi shunday boshi osmonga yetdi iborasida real jismoniy harakat nazarda tutilmaydi. “Balandlik” quvonchning yuqori darajasini ifodalovchi konseptual belgi sifatida ishlatilmoqda.

Frazeologizmlarni qiyoslashda uch holat kuzatiladi. Birinchidan, to‘liq yoki deyarli to‘liq obrazli ekvivalentlik: a heart of stone — tosh yurak; shed crocodile tears — timsoh ko‘z yoshi to‘kmoq. Ikkinchidan, ma’nosi yaqin, obrazi boshqa birliklar: to be over the moon — boshi osmonga yetmoq. Uchinchidan, muayyan tilda tayyor frazeologik ekvivalenti bo‘lmagan birliklar. Bunday holatda tarjimon obrazni emas, uning kommunikativ va pragmatik ma’nosini yetkazishi lozim.

**Somatik leksika va obrazlilik**

Inson tanasi bilan bog‘liq so‘zlar — head/bosh, heart/yurak, eye/ko‘z, hand/qo‘l, face/yuz, tongue/til — har ikki tilda juda faol obraz yaratuvchi komponentlardir.

**HEART — YURAK**

Ingliz tilida heart of gold, broken heart, from the bottom of my heart, lose heart kabi birliklar uchraydi. O‘zbek tilida oltin yurak, yuragi singan, chin yurakdan, yuragi dov bermadi singari ifodalar mavjud. “Yurak” anatomik a’zo sifatidagi ma’nosidan tashqari hissiyot, jasorat, mehr va ichki ruhiy dunyoning ramzi sifatida qatnashadi.

**EYE — KO‘Z**

Ingliz tilida keep an eye on, catch someone’s eye, in the public eye kabi birliklar mavjud. O‘zbek tilida ko‘z-quloq bo‘lmoq, ko‘ziga tashlanmoq, ko‘z oldida, ko‘zi ochilmoq kabi frazeologik va metaforik birliklar faol qo‘llanadi. Ko‘zning asosiy biologik funksiyasi ko‘rish bo‘lsa, obrazli birliklarda “bilish”, “nazorat qilish”, “e’tibor” kabi abstrakt ma’nolar yuzaga keladi.

**HAND — QO‘L**

Ingliz tilida give a hand, have one’s hands full, in safe hands kabi birliklar uchraydi. O‘zbek tilida qo‘l bermoq, qo‘li gul, qo‘li ochiq, qo‘lidan kelmoq singari birliklar mavjud. Qo‘l inson faoliyatining asosiy organi bo‘lganligi sababli “ish”, “mahorat”, “yordam”, “imkoniyat” kabi konseptlar bilan bog‘lanadi. Somatik frazeologiyada inson tanasiga asoslangan tajriba universal bo‘lsa-da, undan shakllangan konkret frazeologik modellar milliy xarakterga ega bo‘lishi mumkin.

**Rang bildiruvchi birliklarning obrazli semantikasi**

Ranglar insonning tashqi olamni idrok etishida universal kategoriya bo‘lsa-da, ularning ramziy va baholovchi ma’nolari madaniyatga qarab farqlanadi.

**Oq / White**

O‘zbek tilida oq ko‘pincha poklik, yaxshilik va ezgulikni anglatadi: oq niyat, oq yo‘l, oq ko‘ngil. Ingliz tilida white ham poklik va beg‘uborlik bilan bog‘lanishi mumkin. Biroq white lie birikmasida u “zarar yetkazish maqsadi bo‘lmagan kichik yolg‘on” ma’nosiga ega. Demak, rangning umumiy ijobiy semasi saqlansa-da, uning frazeologik realizatsiyasi tillarda farqlanishi mumkin.

**Qora / Black**

O‘zbek tilida qora kun, qora xabar, qora niyat salbiy mazmun bilan bog‘langan. Ingliz tilida black day, black mood, black market singari birliklar mavjud. Bu misollarda “qorong‘ilik — salbiy holat” munosabati har ikki tilda uchraydi.

**Qizil / Red**

Ingliz tilidagi see red “qattiq g‘azablanmoq” ma’nosini bildiradi. Red-handed esa jinoyat yoki noto‘g‘ri ish ustida ushlanish tushunchasini ifodalaydi. O‘zbek tilida qizil rangning obrazli qo‘llanishi ko‘pincha hayotiylik, go‘zallik, olov, hayajon yoki uyat semalari bilan bog‘lanadi: yuzi qizardi, qizil gul, qip-qizil bo‘lib ketdi. Ranglarning obrazli semantikasini qiyosiy o‘rganish til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniq ko‘rsatadi.

**Obrazlilikda universal va milliy-madaniy komponentlar**

Qiyosiy tahlil ingliz va o‘zbek tillarida obrazlarning ikki asosiy qatlamini ajratish imkonini beradi.

**Universal obrazlilik**

Universal obrazlilik insonning biologik va jismoniy tajribasi bilan bog‘liq. Masalan, YUQORI — IJOBIY; PAST — SALBIY; YORUG‘LIK — BILIM/UMID; QORONG‘ILIK — BILIMSIZLIK/NOANIQLIK; ISSIQLIK — YAQINLIK; SOVUQLIK — BEGONALIK; YURAK — HISSIYOT singari konseptual bog‘lanishlar turli tillarda kuzatiladi. Inglizcha bright future va o‘zbekcha yorqin kelajak, warm relationship — iliq munosabat, cold heart — sovuq qalb kabi parallel ifodalar shuni ko‘rsatadi.

**Milliy-madaniy obrazlilik**

Milliy obrazlar muayyan xalqning tarixiy va madaniy tajribasiga asoslanadi. O‘zbek tilidagi oq yo‘l, dasturxoni ochiq, bir piyola choy ustida, ko‘ngli tog‘dek, oy yuzli, qaldirg‘och qosh kabi birliklarda o‘zbek xalqining madaniy-maishiy tajribasi va estetik qarashlari aks etadi. Ingliz tilidagi miss the boat, learn the ropes, a storm in a teacup, plain sailing singari birliklar esa boshqa tarixiy-madaniy assotsiatsiyalarni faollashtiradi. Demak, obrazlilik bir tomondan umumiy insoniy kognitiv tajribaga, ikkinchi tomondan esa alohida madaniyatning kollektiv xotirasiga tayanadi.

**Obrazli birliklarning tarjimada berilishi**

Obrazli leksik birliklarni tarjima qilishda faqat lug‘aviy muvofiqlik yetarli emas. Tarjimon birlikning semantik, stilistik, emotsional va madaniy qiymatini ham hisobga olishi kerak. Obrazli birliklarni tarjima qilishning bir necha usulini ajratish mumkin.

**1. Obrazni to‘liq saqlash**

Manba va tarjima tillarida bir xil obrazli model mavjud bo‘lsa, uni saqlash mumkin: heart of stone — tosh yurak; cold heart — sovuq qalb; light of hope — umid nuri.

**2. Obrazni boshqa obraz bilan almashtirish**

He was over the moon jumlasini so‘zma-so‘z “U oyning ustida edi” deb tarjima qilish tabiiy emas. O‘zbek tilidagi “Uning boshi osmonga yetdi” birligi kommunikativ jihatdan ancha mos keladi. Bu yerda semantik mazmun saqlangan, ammo obraz o‘zgargan.

**3. Obrazli birlikni izohlash**

Agar tarjima tilida tabiiy ekvivalent mavjud bo‘lmasa, iboraning ma’nosi tavsifiy tarzda beriladi. Masalan, inglizcha ayrim idiomalarning bevosita o‘zbekcha obrazli muqobili bo‘lmasligi mumkin. Bunday holatda mazmunning tushunarliligi birinchi o‘ringa chiqadi.

**4. Uslubiy kompensatsiya**

Ba’zan ayni nuqtadagi obrazni saqlashning iloji bo‘lmaydi, biroq tarjimaning boshqa qismida ekvivalent ekspressiv vosita qo‘llanishi mumkin. Demak, tarjimada formal o‘xshashlikdan ko‘ra funksional-ekvivalent ta’sir muhimroq hisoblanadi.

**Tadqiqot natijalari va muhokama**

Ingliz va o‘zbek tillaridagi materiallarning qiyosiy tahlili asosida bir qator ilmiy natijalarga kelish mumkin. Birinchidan, obrazlilik tilning faqat stilistik bezagi emas. U insonning mavhum hodisalarni konkret jismoniy tajriba orqali tushunishiga yordam beruvchi kognitiv mexanizmdir. Hayotning yo‘l, bilimning yorug‘lik, sevgining olov va hissiy yaqinlikning issiqlik sifatida ifodalanishi bunga misol bo‘ladi.

Ikkinchidan, ingliz va o‘zbek tillari genetik jihatdan turli tillarga mansub bo‘lishiga qaramay, obraz yaratishda universal konseptual modellardan foydalanadi. Bunday universallik insonning umumiy biologik tuzilishi, makon, harakat, issiqlik, yorug‘lik va tana a’zolari bilan bog‘liq jismoniy tajribasi orqali tushuntiriladi.

Uchinchidan, universal kognitiv asos har ikki tilda bir xil lingvistik shaklni yuzaga keltirishi shart emas. Bir xil tushuncha turli madaniyatlarda turli obrazlar orqali ifodalanishi mumkin. Ingliz tilidagi over the moon va o‘zbek tilidagi boshi osmonga yetmoq buning yorqin misolidir.

To‘rtinchidan, obrazlilikning eng kuchli milliy-madaniy komponenti frazeologik birliklar, o‘xshatishlar, rang bildiruvchi birliklar va an’anaviy poetik obrazlarda namoyon bo‘ladi. Ularning to‘liq semantikasini tushunish uchun faqat lug‘at ma’nosini emas, balki tegishli xalqning madaniy kodlarini ham bilish zarur.

Beshinchidan, somatik komponentli obrazlarda universal va milliy xususiyatlar bir vaqtda mavjud. “Yurak”ning hissiyot, “ko‘z”ning idrok va “qo‘l”ning faoliyat bilan bog‘lanishi umumiy tendensiya bo‘lsa, bu komponentlardan hosil qilingan konkret frazeologizmlar har bir tilga xos xususiyatga ega.

Oltinchidan, ko‘plab obrazli birliklarda ijobiy yoki salbiy baho semasi mavjud. Masalan, yorug‘lik, iliqlik va balandlik ko‘pincha ijobiy, qorong‘ilik, sovuqlik va pastlik esa salbiy baholash bilan bog‘lanadi. Bu holat tilning baholash funksiyasi obrazlilik bilan uzviy aloqador ekanini ko‘rsatadi.

Yettinchidan, obrazli birlik tarjimasida leksik moslikning o‘zi yetarli emas. Tarjimon manba tilidagi obrazning kommunikativ vazifasi, emotsional ta’siri va madaniy assotsiatsiyalarini hisobga olishi lozim.

**Xulosa**

Ingliz va o‘zbek tillarida obrazlilikni ifodalovchi leksik vositalarning qiyosiy tahlili ushbu hodisaning murakkab semantik, kognitiv va lingvokulturologik tabiatga ega ekanligini ko‘rsatdi.

Obrazlilik predmet yoki hodisani bevosita nomlashdan farqli ravishda, uni boshqa tushuncha bilan semantik bog‘lash, qiyoslash, xususiyat ko‘chirish yoki assotsiativ tarzda konseptuallashtirish orqali hosil bo‘ladi. Buning natijasida leksik birlikning denotativ mazmuniga qo‘shimcha emotsional, ekspressiv, baholovchi va madaniy semalar qo‘shiladi.

Metafora ingliz va o‘zbek tillarida obrazlilik yaratishning markaziy vositalaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. HAYOT — YO‘L, BILIM — YORUG‘LIK, MUHABBAT — OLOV, VAQT — RESURS, HISSIY YAQINLIK — ISSIQLIK kabi konseptual modellar ikki tilda ham kuzatiladi. Bu holat inson tafakkurining ayrim universal mexanizmlaridan dalolat beradi.

Shuningdek, epitet, metonimiya, personifikatsiya va o‘xshatishlar obrazli nutqning semantik va estetik imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, frazeologik birliklar tilning milliy-madaniy xotirasini saqlovchi muhim qatlam ekanligi aniqlandi. Frazeologizmlarda mavjud obrazlar xalqning tarixiy tajribasi, urf-odatlari, tabiat bilan munosabati va qadriyatlari bilan uzviy bog‘langan.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi somatik leksika tahlili heart/yurak, eye/ko‘z, hand/qo‘l, head/bosh kabi komponentlarning har ikki tilda ham faol metaforik va frazeologik imkoniyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Biroq bir xil tana a’zosi bilan bog‘liq konsept turli tillarda turli obrazli ifodalar hosil qilishi mumkin.

Rang bildiruvchi birliklarda ham universal va milliy semantika o‘zaro uyg‘unlashadi. Oq va yorug‘ ranglarning ijobiy, qora va qorong‘ilikning ko‘pincha salbiy mazmun bilan bog‘lanishi umumiy tendensiya bo‘lsa-da, ayrim rangli frazeologizmlar faqat ma’lum til va madaniyat doirasida shakllangan.

Shunday qilib, obrazlilikni faqat badiiy matnga xos uslubiy hodisa sifatida chegaralash maqsadga muvofiq emas. U kundalik nutq, frazeologiya, publitsistika va boshqa diskurslarda ham faol amal qiluvchi konseptual-semantik mexanizmdir. Obrazlilik insonning tashqi olamni idrok etishi, unga baho berishi va o‘z madaniy tajribasini tilda aks ettirishining muhim vositasidir.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi obrazli birliklarni kelgusida korpus lingvistikasi metodlari asosida miqdoriy tahlil qilish, alohida semantik maydonlar — his-tuyg‘u, rang, tana a’zolari, tabiat, makon va vaqt konseptlari doirasida o‘rganish istiqbolli yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Bunday tadqiqotlar ikki tilning nafaqat leksik-semantik tuzilishini, balki ingliz va o‘zbek xalqlarining dunyoni lisoniy konseptuallashtirishidagi umumiy va o‘ziga xos jihatlarini yanada chuqurroq ochib berishga xizmat qiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2002.
2. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarini izlab // O‘zbek tili va adabiyoti. — Toshkent, 2012.
3. Mahmudov N. O‘xshatishlar — obrazli tafakakur mahsuli // O‘zbek tili va adabiyoti. — Toshkent.
4. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. — Toshkent: O‘qituvchi, 1978.
5. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. — Jizzax: Sangzor, 2006.
6. Usmonova Sh. Lingvokulturologiya. — Toshkent, 2019.
7. Jumaeva, M., & Mahmudjonov, I. (2022). Chet tillarini o'qitish va uning bugungi yoshlarni ijtimoiy munosabatlarga jalb qilishdagi ahamiyati. Iqtisodiyot va sotsium , (4-2 (95)), 186-189.
8. Ibroximjon, M., & Mukarrama, J. (2022). HOZIRGI KUN YOSHLARINI IJTIMOIY MUNOSABATLARGA KIRISHISHIDA CHET TILLARINI O'RGATILISHI VA UNING AHAMIYATI. Involta Scientific Journal, 1 (5), 178-182.
9. Ibrohimjon, M. (2022). Shaxs psixologiyasidagi psixologik inqirozlar va ularni yengib o'tish yo'llari. Galaxy International fanlararo tadqiqot jurnali , 10 (4), 743-746.